

LANDSKAPS ARKEOLOGERNA

KULTURMILJÖVETARE OCH KUNSKAPSFÖRMEDLARE
I RIKSTÄCKANDE SAMVERKAN
www.landskapsarkeologerna.se

Augusti 2006

Att inventera fornminnen

Den kulturminnesinventering där Gerhard Flink från *Landskapsarkeologerna* deltar och som påbörjades i Dalarna i våras har nu fortsatt och är inne på höstsäsongen. Det är ett tvåårigt inventerings- och informationsprojekt om fornlämningar och andra kulturlämningar i bland annat Ovensiljan (Älvdalens och Mora socknar samt Leksands utskogar).

Uppdraget utförs av åtta projektanställda inventerare/ortsbor, anställda vid Skogsstyrelsen under ledning av Gerhard Flink vid Landskapsarkeologernas Älvdalskontor, som utför sin del av uppdraget som fristående konsult på kontraktbasis. Det innebär att arbetet definieras inom en ram av visst antal arbetsdagar under året.

Många intressanta nyupptäckta lämningar hittas vid inventeringen, bland annat fångstgropar, talrika kolbottnar samt olika husgrunder.

Till vänster en fäbod i Älvdalen med ristningar i form av dalrunor på ett av de äldre timmerhusen. Till höger en kanal som handgrävdes vid Siljansfors i mitten av 1800-talet, ett 1,5 km långt "monument" över bruksepoken.

Att anlita konsulter

Upplägget med ett avtal mellan konsult och uppdragsgivare är ännu tämligen ovanligt. Det beror på att många aktörer ännu tror att kulturminnesinventering är en angelägenhet för offentligt anställda arkeologer i samarbete med amatörer, men inte för konsulter och specialister. Detta kan vara en kvarleva från 1900-talets monopol- eller kartelltänkande då all kulturmiljövård skulle vara offentlig

och inga privata aktörer fanns. I dagens läge finns dock privata alternativ med spetskompetens inom flera kulturmiljöområden. Monopolism som inriktning är troligtvis utdöende, men det kan ta några år innan det blir ett genomslag för ett ändrat synsätt med mer fokus på resultat än på anställnings- eller uppdragsform.

Så frågan är; finns det fördelar med att köpa konsulttjänster av Landskapsarkeologerna eller andra privata alternativ med önskvärd spetskompetens i stället för att anställa arkeologer inom den egna organisationen?

En fördel med konsulttjänster är att man anlitar arkeologer som inte är fastlåsta vid en viss del av landet eller med begränsningar i andra avseenden. Man kan specificera vad man vill upphandla och skriva avtal om, med den aktör som kan bedömas som mest lämplig för uppdraget. En seriös konsult med rätt erfarenhet ser snabbt vad som behöver göras och hur det bör genomföras för att effektivt nå uppsatta mål. Beställaren behöver inte bekymra sig över sjukfrånvaro, semesterdagar och andra administrativa frågor - allt sådant ansvar tar konsulten hand om. Den samlade erfarenhet som finns inom Landskapsarkeologerna kan vid behov mobiliseras, när beställaren väljer att anlita någon av oss. Uppstår obalanser och överbelastning finns goda möjligheter att rätta till det inom Landskapsarkeologernas samarbete. En del av vår affärsidé är helt enkelt att effektivt kunna fullfölja uppdrag med önskvärd kompetens ända in i mål. Och bäst av allt - vi kan vara länken mellan 1900-talets inventeringserfarenheter och nya inventeringar på Skogsstyrelsens eller andra intressenters uppdrag.

Inventeringsprojekt i Dalarna

Gerhard Flink har redan tidigare deltagit i liknande uppdrag i Ovansiljan. Han har alltså erfarenhet av det aktuella inventeringsområdet och kan utifrån det rikta in inventerarna på rätt spår. Dessutom har Gerhard erfarenhet av liknande inventeringar i så gott som hela landet. Det ger goda förutsättningar att sätta in inventeringsresultat i sina sammanhang, det vill säga att bedöma om det som hittas finns i andra regioner, är unikt eller vanligt förekommande.

Det tvååriga inventeringsprojektet innefattar inte bara rekognoscering och bedömningar i terrängen utan även redigering och bearbetning av resultatet för att sedan skrivas in i Skogsstyrelsens databas Kotten. Projektet innefattar även exkursioner i fält för markägare och allmänhet samt produktion av informationsskyltar att sätta upp vid vissa utvalda objekt.

Projekt som detta kan inom en förhållandevis kort tid få fram resultat som kan användas vid planering (databasen) och för informationsinsatser liksom även för fornvård i direkt anslutning till framkomna objekt. Det projekt som genomförts de två senaste åren innehöll nämnda insatser.

Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering

Arbets sättet skiljer sig en hel del om man jämför med den organisation som Landskapsarkeologerna tidigare tillhörde vid Riksantikvarieämbetet. Där skedde dokumentationen i mycket större skala under flera årtionden och med varierad ambitionsnivå. Den mångåriga verksamheten kan ses som ett av 1900-talet största arkeologiska fältprojekt.

Bakgrunden var att Riksantikvarieämbetet fick uppdraget att genomföra inventeringar i hela landet i samband med utgivandet av den ekonomiska kartan, som enligt ett riksdagsbeslut skulle redovisa fornlämningar så fullständigt som möjligt. Fornminnesinventeringen för den ekonomiska kartan genomfördes från slutet av 1930-talet till början av 1990-talet. Under de första årtiondena leddes arbetet av ett tiotal numera legendariska arkeologer/antikvarier vid Riksantikvarieämbetet. I fältarbetet deltog även många folkskollärare som på sina sommarlov letade efter fornminnen i socken efter socken, kartblad för kartblad.

Arkeologerna/antikvarierna ägnade så gott som alla hela sina yrkesliv åt att förbereda inventeringarna, utbilda inventerarna/folkskollärarna, granska deras resultat, utföra stora delar av letandet själva, bedöma vilka lämningar i landskapet som är fornminnen och granska redovisningen på de ekonomiska kartorna. En stor del av landet betades av under 1940-, 50- och 60-talet, hundratusentals fornlämningar och andra kulturlämningar registrerades.

Dessa pionjärer var unga på 1940-talet. De fick se mycket av Sveriges landskap och fornminnen, deltog i den arkeologiska debatten och forskningen (som genomgick stora förändringar under dessa årtionden) och pensionerades på 1970-talet. Så här i efterhand kan man förundras över att deras erfarenheter och enorma kunskap inte togs tillvara mer. Åtminstone några år borde ha avsatts för att de skulle ha skrivit böcker och/eller artiklar om sina liv som "upptäcktsresande" - det var ju väldigt mycket som upptäcktes på deras årliga utfärder till alltid nya områden någonstans i Sverige. Men nästan all tjänstetid vid ämbetet gick åt till att årligen öka erfarenheten med nya fältarbeten. Resultatet finns främst på kartor och i förda fältanteckningar.

Generationsskifte

När dessa tjänstemän gick i pension tog en ny generation arkeologer över deras roller vid Riksantikvarieämbetet på 1970-talet. Det är där som vi, Landskapsarkeologerna, har vår bakgrund. Gerhard Flink, Sune Jönsson, Lennart Klang och ytterligare några arkeologer ersatte de legendariska antikvarierna.

En ytterligare förnyelse på 1970-talet var att de säsonganställda folkskollärarna ersattes av universitetsutbildade arkeologer. Fornminnesinventeringen blev därmed ett projekt med ett stort antal inblandande arkeologer. Det kom att bli första sommarjobb för många nytexaminerade. De flesta deltog ytterligare en eller annan sommar. En del gick vidare till museer, länsstyrelser och universitetsforskning, andra inriktade sig på utgrävningar och några specialiserade sig på inventering genom att delta flera säsonger.

Utveckling av landskapsanalys

Kontinuiteten stod vi ämbetets antikvarier/platsledare för. Vi utvecklades till en grupp specialister på landskapsanalys, på metoder att identifiera fornminnen och i hur man organiserar inventeringar med många involverade arkeologer, kartproducenter och andra intressenter.

Vi lärde oss att anpassa oss till tidsramar och tilldelade resurser, att jobba med olika ambitionsgrader och vara målinriktade. Detaljerat ibland men oftast mer översiktligt för att beta av större landskapsområden årligen. Kontinuiteten hindrade oss inte att förnya inventeringsarbetet i takt med den arkeologiska forskningens framsteg och fornlämnings-begreppets utveckling. Vi deltog aktivt i forskningen och utvecklingsarbetet.

Några av oss i den generationen håller fortfarande på med inventeringar och information om fornminnen. Troligen har även vi liksom föregångarna en enorm erfarenhet och mycket att berätta, men kanske man är lite "hemmablind" eller blygsam eller så uppstår medvetenhet om det först när vi har slutat som aktiva?

Två nya inriktningar

Riksantikvarieämbetets fornminnesinventeringar ersattes vid mitten av 1990-talet av två nya inriktningar. Den ena var att varje län för sig - och inte Riksantikvarieämbetet - skulle svara för inventeringar i sin provins. Det andra var att Skogsstyrelsen skulle ta hand om inventeringar i skogsmarker och göra det med hjälp av lokal arbetskraft som anvisas av arbetsförmedlingar inom projekt som ofta kallas "Skog och historia".

Där står vi idag. Varje provins utför egna kulturminnesinventeringar, ofta med annars arbetslösa

ortsbor som inventerare, med tillfälligt anställda arkeologer som platsledare och ytterligare några få åretruntanställda för planering, uppföljning och rapportskrivning. En skillnad mot perioden 1970-1995 är att betydligt färre arkeologer nu är sysselsatta i det arkeologiska inventeringsarbetet och att endast ett fåtal av dem har riksgiltig erfarenhet och överblick.

Man kan undra om detta är en bra utveckling, om tidigare erfarenheter tas tillvara tillräckligt och om nya arkeologer i landet får önskvärd fälterfarenhet? Visst är det bra att ortsbor hjälper till, men behövs inte fler arkeologer med spetskompetens och fler som behöver lära sig inventering? Det vore intressant med en allsidig utvärdering där dessa och andra frågor blir belysta.

Inventeringsresultat i bokform

I det aktuella projektet i Ovansiljan sammanfattas resultaten även i bokform som produceras genom Skogsstyrelsen. I dessa arbeten deltar Gerhard som sakkunnig efter att under flera år arbetat med informationsfrågor. Därtill har han, som ovan nämnts, tillgång till Landskaps-arkeologernas samlade kunskapsbas.

Exempel på vad liknande projekt i den aktuella regionen har hittat och hur man informerat om det finns i den utmärkta skriftserien "Skogens Historier" från Gävleborgs länsmuseum i samarbete med Skogsstyrelsen, redaktör Ronnie Jensen, också gammal kollega från ämbetet på 1970-talet.

Läs mer om inventering

Mer om fornminnesinventering kan man hitta på Landskapsarkeologernas hemsida. Där finns även gott om exempel på informationsprojekt om fornminnen och andra kulturlämningar.